

ALMAN İDEALİZMİNDE FICHTE'NİN BEN FELSEFESİ

Abdurrazak GÜLTEKİN¹

Geliş: 04.02.2018 / Kabul: 07.09.2018

DOI: 10.29029/busbed.389960

Öz

Ben Felsefesi denilince özneyi yani "Ben"i merkeze alarak öznenin üzerine düşünülen felsefi görüş akla gelmektedir. "Felsefe refleksif bir tavrıdır" sözü bize felsefenin kendi üzerine düşünme faaliyeti olduğunu göstermektedir. Düşünme daima bir şeyi düşünmez. Bir konunun üzerine düşünme bazen bir masa, bazen bir sıra, bazen bir ruh ya da Tanrı olurken aslında bir şey bazen kendi bile olabilmektedir. Buradan hareketle düşünme, kendi kendini de düşünme anlamına gelir. Yani düşünmenin kendisini ya da düşünen kişinin kendisini düşünmesidir. Bu noktadan bakıldığında Ben felsefesi Ben'in üzerine yani düşünen şeyin kendisi üzerine düşünmesi anlamına gelmektedir. Özellikle Alman düşünürler, Alman İdealizmi ve Ben Felsefesi üzerine yönelmiş bir felsefi gelenek oluşturmuşlardır. Kant, Fichte, Schelling'in felsefi yönelimleri "Ben" üzerine yapılan felsefe olmuştur. Makalede Fichte'nin Ben'inden ne anlamamız gerektiği konusu irdelenerek değerlendirilecektir. Aynı zamanda makalede öncelikle Fichte'nin kısa hayatı ve yönelimleri ve Alman idealizmine katkıları sunulacaktır. Bunun yanında "Ben" hakkında düşünceleri detaylandırılacak ve Alman idealist filozoflar hakkında kısa tarihi bilgi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ben Felsefesi, Fichte, Alman İdealizmi, Hak, Pratik Felsefe

FICHTE'S PHILOSOPHY OF SELF IN GERMAN IDEALISM

Abstract

When talking on Philosophy of Self, the philosophical vision thought on the subject by centring the essence of the "Self" that is the subject, comes to mind. The expression that philosophy is a reflexive attitude shows us that philosophy is an activity of reflection on itself. Thinking is always to think of something.

1 Öğr. Gör., Bingöl Üniversitesi, Felsefe Bölümü, a.gultekin@bingol.edu.tr,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4832-3258>.

When thinking about a subject, this sometimes can be a table, sometimes a desk, sometimes a soul or a God, as well as it can be even a thinking of Self. From this point of view, thinking also means to think itself. Namely, it means to think thinking itself or to think on the person who thinks. This is literally Philosophy of Self. Especially German philosophers have created a philosophical tradition on German Idealism and the Philosophy of Self. The philosophical tendencies of Kant, Fichte and Schelling have been the philosophy of "the self". In this article, it will be examined the issue of what is "the self" of Fichte. At the same time, in the article, firstly, the biography of Fichte, his tendencies, and his contributions to German Idealism will be presented briefly. In addition to this, his thoughts on "the self" will be elaborated, and brief historical information about German idealist philosophers will be presented.

Keywords: *Philosophy of Self, Fichte, German Idealism, Right, Practical Philosophy*

Giriş

İdealizm "Yunanca eidea kökünden türemiş" (Eyuboğlu 2017: 338) bir kavramdır. "Varlığı fikre dayandıran, fikir dışında objektif gerçeğin olmayacağını ileri süren felsefi doktrin" (Doğan 1994: 360) olarak ta tanımlanmaktadır. "Var olan her şeyi 'düşünceye' bağlayıp ondan türeten; düşünce dışında nesnel bir gerçekliğin var olduğunu, başka bir deyişle düşünceden bağımsız bir varlığın ya da maddenin (maddi gerçekliğin) bulunduğunu yadsıyan felsefe akımı" (Güçlü vd. 2003: 713) olarak tanımlanmaktadır.

İdealizm daha genel anlamı ancak felsefi olmayan bir anlamda "... yüksek ahlaki amaçlara bağlanma, zihnin tasarım ide ve ideallerini maddi, kaba gerçekliğin tam karşısına getirme..." olarak tanımlanmaktadır. Bunun yanında "kuşkuçuluğun, pozitivizmin ve ateizmin tam karşısında yer alan bir öğreti" olarak tanımlanmaktadır. Yine aynı şekilde "zihinden bağımsız olan gerçekliğin, Platon'da olduğu gibi kavram ya da idea cinsinden olduğu veya ortaçağ düşüncesinde olduğu gibi, gerçekten var olanın yalnızca Tanrı olduğunu savunan görüş" olarak da tanımlanmaktadır.

İdealizmi felsefe tarihinde materyalizmin karşısında bir kavrayış tarzı olarak kullanan Wolff, Leibniz tarafından ruhun ide olarak varlığını kabul eden gerçeklik dünyasının ve bedeninin varlığını inkâr eden akım olarak karşımıza çıkarmaktadır (Topakkaya 2011b: 28).

İdealizmi çeşitli anlamlarda dile getirebildiğimiz gibi onun mutlak idealizm anlamında Fichte ve etkisinde kalan Schelling ve Hegel'de görmekteyiz. "Mutlak idealizm gerçekliğin son çözümlemede ve en yüksek ölçüde tinsel olduğunun bilinebileceğini fakat tinin kendisini yalnızca nesnel, maddi bir öğeyle ilişki içinde

gerçekleştirebileceğini ve maddenin salt bundan dolayı var olduğunu öne sürer” (Cevizci 2017b: 1011).

İdealizmin çeşitli türden farklı tanımları yapılmaktadır. Bunlar arasında ön plana çıkmış ve Alman filozofları üzerinden şekillenen ve daha çok Alman İdealizmi olarak değerlendirilen idealizm, 18.yy da Kant’la başlamıştır. Daha sonra Fichte, Schelling, Hegel gibi filozoflar tarafından devam ettirilen felsefe geleneğidir.

Alman idealistler, felsefi soruşturmalarının çıkış noktası olarak, Kant’ın ortaya attığı akılla anlaşılabilir dünyayı ve onun ürettiği ahlak yasasında ifade ettiği özgürlük kavramını almaktadırlar (Cevizci 2014: 801).

Alman idealist felsefenin ilk büyük düşünürü Kant olarak bilinmektedir. Kant gerçek dünyayı iki alana ayırmıştır. Numen ve fenomenler olarak ikiye ayrılmış olan varlığın hiç kimse tarafından görünmese de bir yönü var olabilir. Onun gerçek olması onun bir şekilde algılanmış olmasına bağlı değildir. Fakat o şey hakkında kurduğumuz her cümle verdiğimiz her yargı duyularımızın verilerine dayanmaktadır. Yani yargılarımız algı verilene göre şekillenmektedir.

Şey hakkında algı verilerimiz olmasa, o şey hakkında yargıda bulunamaz bir şey dile getiremezdik. Şey, sözünü ettiğimiz şey ve o şeyin özü olarak varlığın gerçekliği bakımından iki şekilde kullanılmaktadır. Yani şey algılanmadan kendinde şey olarak ya da nesne olarak vardır. Ancak şey algılandığı anda algılayan özne için bir gerçeklik ifade etmektedir. Burada öznenin gerçekliğine konu olan nesnenin algı unsurları fenomenlerdir ancak nesnenin kendi kendine var olduğu ve hiçbir algı unsuruna dâhil olmayan şey kendinde şeydir.

Öznenin dışında bir gerçeklik her zaman var olduğunu göz ardı etmeyen Kant bilinç bir şey hakkında biliyorum dese de demese de o şey her zaman vardır. Duyulur yani algılanabilir bir dünyanın görüngüsüyle zorunlu olarak görünen bir gerçeğin var olduğu çıkmaktadır. Ancak olmayan bir şeyin görüngüsü zorunlu olarak olmaz. Kant için kendinde şey görünür bir nesne yani algılanan şey olmadığı için algının nesnesi de olamaz. İnsan düşüncesi doğrudan doğruya duyulur görü ile içerik kazandığından kendinde şey içeriği olmayan bir şey olarak karşımıza çıkmaktadır (Akarsu 1994: 38).

“Ona göre, deneyimin sınırlarının ötesine geçilemez, kendinde şeye kavramsal düşünün akılla ulaşılamaz; akıl şimdi ve burada olana ilişkin doğrudan tecrübenin ötesine geçtiğinde kaosa düşer. Kant, şu halde kendinde şeye götürecekt duyuculuğu ya da gizemliliği kabul etmez. Bununla birlikte o felsefesinde inanç ögesine bir yer verir. Kant’a göre koşulsuz buyruğa, ahlak yasasına duyulan inanç, bizi agnostizmden, materyalizmden ve determinizmden kurtarır. Ona göre biz en yüksek gerçekliği ahlak yasasına inandığımız için biliyoruz. Ahlak yasası olmasaydı özgürlük ve ideal düzen hakkında hiçbir bilgimiz olmayacaktı. Ahlak yasası ahlaksal doğrular bizi özgür kılar (Cevizci 2017b: 95).

Kant felsefesinin ahlak üzerine getirdiği ve varlık üzerine kendinde şeyi ön plana çıkardığı ancak onun bilinemeyeceğini vurguladığı ahlak yasasının özgürlükler getirdiği vurgusu Alman idealistleri tarafından çok önemsenmiş ve detaylı araştırma konusu olarak kabul edilmiştir. Kant felsefesi bu yönüyle, ondan sonra bir gelenek olarak başlayan yeni bir dönemin yani İdeal Alman Felsefesi geleneğinin yol göstericisi olmuştur. Akıl ve kalp arasındaki bu karşı duruşa Kant'ın getirdiği birleştirici ve idealist çözüm yolu Alman Felsefesinde kendisinden sonra gelen düşünülerde popüler hale gelmiştir. On dokuzuncu yüz yılın başlarında felsefeye egemen olan ilk büyük akım, Alman idealizmidir. Doğrudan doğruya Kant'tan çıkmaktadır. Kant'a göre koşulsuz buyruğa ve ahlak yasasına duyulan inanç bizleri tüm diğer felsefi doktrinlerden örneğin agnostisizmden, materyalizmden ve determinizmden kurtarmaktadır (Cevizci 2014: 801).

Fichte'den sonra gelen ve alman idealistleri arasında yer alan Schelling'e göre Kant felsefesinin ilk ilkesi hakkında pek tatmin edici şeyler söylememektedir ve hatta muğlak bırakmıştır. Schelling bu anlamda Kant'ı eleştirmektedir. Çünkü ona göre Kant bir felsefe sistemi kurmuş ancak her şeyi şekillendiren ve düzenleyici bir ide fikrini ortaya koymuş ancak onun tam olarak ne olduğunu ifade etmemiştir (Bektaş 2013: 81).

“Fichte idealizmi tümüyle öznel anlamda ele alırken, ben tersine onu nesnel olarak ele aldım. Fichte idealizmle refleksiyon noktasında ilgilenirken ben idealizmin ilkesini üretim noktasına yerleştirdim. Bu karşıtlık akli terimlerle ifade edilecek olursa, öznel anlamda idealizm ‘Ben=her şeydir.’ derken nesnel anlamda idealizm tersini söylemeye zorlanır: Her şey=Ben'dir. Her ikisinin de idealizm olduğu inkar edilemeye de, bunlar şüphesiz farklı görüşlerdir” (Bektaş 2013: 82).

Schelling kendi ifadeleri ile Fichte'nin idealizminden ayrı bir yapıda olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre idealizm denilen şey nesnel bir şeydir. Her şeyden yola çıkarak Ben'e ulaşan bir yaklaşım sergilemektedir. Aslında bu noktada Spinoza'ya yaklaşan bir Schelling karşımıza çıkmaktadır. Zaten kendisinden önceki Fichte ve sonraki Hegel'in Spinoza'dan etkilendiği bilinmektedir (Bayraktar 2000: 23).

Alman idealistlerinde gördüğümüz felsefeyi bir bilim seviyesine yükseltme çabası idealizmin temel anlamda başat konularından birisidir. Bu noktada Fichte ve Schelling felsefenin bilim seviyesine yükselmesinin temel prensibinin mutlak varlık üzerinden şekillenmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Bu noktada Schelling'e göre mutlak aracılığı ile felsefe bilim seviyesine yükseltilecekse bu Mutlak'ın ancak varlık olması gerekmektedir. “Bu ‘Mutlak’ Schelling tarafından düşünce öncesine taşınmakta ve dolayısıyla idealizme bir realizm eşlik etmektedir. Hatta zamanla söz

konusu realizm idealizmin ötesine taşınmakta, bir başka ifade ile realizm idealizme baskın hale gelmektedir” (Bektaş 2013: 82).

Alman idealistleri denilince ilk akla gelen isimlerden bir diğeri Hegel’dir. Hegel’in genel felsefesinde akıl ve dünya arasında sıkı bir ilişki kurulmaktadır. Bu bağlamda dünya denilen şey aklın somutlaştırılması ile bilinmektedir. Akıl denilen aslında Tin’in farklı adlandırılmış şeklidir. Ona göre akılsal olan şeyler gerçektir ve felsefenin amacı bu akılsal gerçekleri anlama çabasıdır başka bir şey değildir (İplikçi ve Alper 2017: 91). Hegel’e göre;

“ontolojik olarak, özleri aynı, farklı iki gerçeklik vardır; fakat tek bir Akıl olduğundan tek bir Düşünce vardır. Yani sonlu şeyler ile onların mutlak prensipleri arasındaki ilişki, akli bir indirgemedeki mutlak olan ilk prensiple ve onun zorunlu neticeleri arasında var olan ilişkiyle temel olarak aynıdır. Mutlak, düşüncesiyle kendi zıddını oluşturur; zıddında kendisi olarak görünür. Allah evren birliği içeriksel ve özsel bir birlik, fakat şekil bakımından ayrılık vardır. Bu ikiliği, düşünen subjektif akıl, yani insan, analitik ve sentetik, totolojik ve çelişmeli olarak birler ve aynılaştırır” (Bayraktar, 2000: 26).

Evreni mutlak bir ben, Tin ve zihinle açıklamaya çalışan düşünce sisteminde Hegel, Fichte’nin tez, antitez ve sentez söyleminden yola çıkarak evren ve mutlak varlık olan Tin’i açıklamaktadır. Hegel’e göre akıl, varlığı ve var olan denilen her şeyi kuşatmaktadır. Aklın varlık hakkındaki bilgisi varlığın gerçek bilgisidir. Bir ilkeden yola çıkarak en son ilkeye değin sürüp giden bir etkileşim söz konusu olunca en son ilke Hegel’de “sonsuz ilke, sonsuz us, sonsuz tin olmaktadır” (Copleston 1990: 16). “Metafiziksel idealizm görgül olgusallığın öznel düşüncelerden oluşmuş olduğu savını imlememektedir; tersine, onun dünyayı ve insan tarihini yaratıcı usun nesnel anlatımı olarak alan görüşü anlattığı söylenmelidir” (Copleston 1990: 16).

Hegel sisteminin en üst noktası Mutlak bilgi noktasıdır. Mutlak olanın bilgisi ona göre nesnel ve öznel ruhun sentezinden oluşmaktadır. Gerçeklik akılsal olduğu için ve insan akli sonlu bir yapıya sahip olduğu için gerçeklik olarak var olanın bilgisi sonlu bir yapıya sahip olmaktadır. Mutlak hakkındaki bilgi aslında insanda ben bilincini oluşturmaktadır. Bunun da bir tür diyalektik süreçte meydana geldiğini vurgulayan Hegel’e göre ben bilinci sanat, din ve en sonunda Felsefede oluşmaktadır (Cevizci 2014: 844).

1. Fichte’nin Hayatı

Tam adı Johann-Gootlieb Fichte’dir. İlk klasik alman dil filozofları arasında yer almasına rağmen bu yönüyle çok fazla dikkat çekmemiştir. Daha çok romantizmi

hazırlayan filozof olarak anılmıştı (Aytaç 2011: 65). Dönemin fakir işçi sınıfında yaşayan bir çocuk olarak zengin bir baronun dikkatini çeken Fichte, zengin olan bu adamın yönlendirmesi ile eğitim hayatını sürdürmüş ve dönemin parlak bir zekâsı olarak tanınmaya başlamıştır. Lessing, Kant ve Herder gibi fakir bir ailenin çocuğu olsa da “Proleter sınıf içinde yetişen ilk filozoftur” (Akarsu 1994: 53). Kanttan etkilendiğini söyleyen Fichte, onun ahlak felsefesi üzerinden yola çıkmıştır. Felsefe sistemi Kant'ın özgürlüğü ve Spinoza'nın belirlenimciliği üzerinden şekillenmiştir. Fichte'nin felsefesini tersine çevrilmiş bir Spinoza felsefesi olarak görmek mümkündür. Çünkü tam anlamıyla belirlenimcilikten bahseden Spinoza'nın aksine Fichte özgürlüğü ön plana almaktadır. Spinoza'nın sistemi rasyonel belirlenimle oluşmuş bir sistemdir. Her şey $2+2=4$ kadar belli ve nettir. Bu noktadan hareket eden Spinoza Etika adlı eserinin alt başlığını “Geometrik Düzene Göre Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Etika” adını vermiştir. “Spinoza'da özgürlüğün bir derecesi vardır ve özgürlük, ona göre zorunluluğun bilincinde olmaktan meydana gelir” (Cevizci 2007: 202). Oysa Fichte Özgürlük ana temalı bir sistem oluşturmuştur.² Daha öğrencilik yıllarında Nietzsche'nin okuduğu kolejde eğitime başladığı dönemde hocalarının bazı popüler kitapları okumalarını engellemeleri ve baskıcı tavırları Fichte'yi etkilemiş ve onda özgürlük algısının gelişmesine neden olmuştur.

Kant'tan etkilendiği su götürmez bir gerçek olan Fichte'nin ilk olarak Kant'ın “Saf Aklın Eleştirisi” adlı eserine yönelik yaptığı eleştiri yazısı ile tanınmıştır. Zaten popüleritesi bu yazıdan sonra artan Fichte'ye göre Kant onun felsefesinin çıkış noktasıdır. Kant'ın ahlak ve özgürlük üzerindeki düşünceleri Fichte'yi etkilemiş ve bu düşünceler sayesinde o determinizmden kurtulmuştur. Çünkü sıkı bir özgürlük savunucusu olan Fichte özgürlük kavramının kökenini Kant'tan almıştır. Ahmet Cevizci'nin söylemiyle Kant'ın: “İnsanın bilgi ve eylemlerinin temel ilkelerini, ilahi bir yardım almadan kendi başına keşfedebileceği ve hayatını bu ilkelere göre düzenleyebileceğini savunmak anlamında beşeri özerklik filozofu olduğu haklı olarak ileri sürülebilir” (Cevizci 2017a: 429). Bu şekilde yorumlanabilecek olan düşüncesinden yola çıkarak Fichte'de kendi özgürlük fikrini Kant'a dayandırmaktadır. “Özgürlük: Türün kolektif bilincinde görünür olur ve türün ona özgü ve özel özgürlüğü olarak orada ortaya çıkar; ve hakiki ve gerçek bir olgu olarak belirir” (Özlem ve Ateşoğlu 2014).

Yazdığı bir makale yüzünden ateist olarak anılmaya başlayan Fichte, Jena'dan ayrılarak Berlin'e göç etmiştir. Burada özel öğretmenlik yaparak geçimini sağlamıştır.³

2 Burada Spinoza'nın özgürlükten bahsetmediği fikri oluşmaması gerekmektedir. Ona göre belirlenimin farkına vardıkça özgürleşmektedir insan. Yani ne kadar çok belirlenimin farkındaysak o kadar özgürüz.

3 Buradan aldığı pratik eğitim bilgileri eğitim üzerine yazdığı yazıların kaynağını oluşturmuştur.

Berlin’de yazdığı “bilim öğretisi” kitabı ile tekrar gündem olmayı başarmış olan Fichte “Alman Ulusuna Söylevler” başlıklı bir konferans dizisi başlatmıştır. Fransızlar tarafından Berlin işgal edildiğinden Fransız askerleri tarafından birkaç defa tutuklanmıştır. Ancak hem Alman ulusunun direnmesi gerektiğini söylemiş hem de bu tür çalışmaların içerisinde bulunmuştur. Fichte’nin hastanede çalışan eşi vereme yakalanmış bu hastalığı kendisine bulaştırmıştır. Eşi bu hastalıktan kurtulmuştur ancak kendisi veremden 29 Ocak 1814 yılında ölmüştür (Topakkaya 2011a: 16).

2. Fichte’nin Ben Felsefesi

Ben felsefesi denilince akla gelmesi gereken şey özneyi yani beni merkeze alarak öznenin üzerine düşünülen felsefi görüş akla gelmektedir. Her zaman özne üzerine düşünme fikri modern dönem Descartes’i çağrıştırmaktadır. Onun “Cogito”su aslında bir öznenin yeniden keşfidir. Bu “Cogito” Batı ortaçağı denilen ve öznenin kendisinin yok olduğu bir dönemin sonunda bir nevi özneye hak ettiği değerin ve itibarın kazandırılmasıdır.

İki türlü felsefenin olduğundan yola çıkan Fichte, bu felsefelerden belirlenimci yapıya sahip olanının çıkış noktası varlık olduğunu bildirmiştir. Bu felsefe nesneyi ve nesne olarak evreni öne alır. Maddeden yola çıkar ve buradan zorunlu olarak maddeciliğe ulaşır. Çünkü maddeden yola çıkan görüş bağlamında varlık kavramını sonuna kadar düşünen kimse zorunlu olarak materyalizme ulaşmaktadır. Fakat bu durum şu problemleri ortaya çıkarmıştır: nasıl oluyor da bu maddesel dünyada bilinçli bir varlık ortaya çıkar? Nasıl oluyor da insan bu maddesel dünyadan yola çıkarak hem kendisini hem de maddeyi bilebiliyor? Bu sorular nesneden yani maddeden yola çıkan felsefede çözümlenemez bir problem olarak karşımızda durmaktadır (Akarsu 1994: 56).

Fichte’ye göre belirlenimci felsefenin yanında ikinci bir anlayış olarak duran felsefe belirlenmezciliktir. Bu görüşe göre felsefe nesneden değil öznenin yola çıkar. Yani duyan düşünen isteyen “ben”den yola çıkar. Bu durum zorunlu olarak bizi idealizme götürür. Bu düşünce sisteminde de karşımıza bir takım sorunlar ortaya çıkar ancak bunlar materyalizmde ortaya çıkan sorunlar gibi çözülemez değildir. Benim hiçbir zaman ölü cansız bir maddeden yola çıkarak bilince ulaşmam mümkün değildir. Böylece nesnel varlıktan, maddeden yola çıkan ve yalnızca gerçek olanı varsayan bu felsefe zorunlu olarak belirlenimciliğe götürür ve nedensellik bağlamında yasalılığın mekanik bir zorunluluk olduğu görüşüne vardırı. Bu doğada yaşayan insan içinde aynı hükümler geçerli olacağından insanı sözde nedenselliğe bağlayacağından insan özgürlüğünden söz edilmesi mümkün olmayacaktır. Ancak Ben’den yola çıkan felsefe özgürlük ve insan edimleri ile ilgili olduğundan çok daha isabetli sonuçlar üretebilecektir (Akarsu 1994: 56).

Fichte'nin Ben üzerine çalışması aslında bir felsefe çalışmasıdır. Felsefe Ben'e dair bir araştırmadır. Çünkü ben Ben'i felsefi bir soruşturma ile anlayabilirim. "Felsefe bize, Ben'e dair her şeyi araştırmayı öğretti" (Kılıçaslan ve Ateşoğlu 2006: 55). Fichte felsefi çalışmalarında kökensel sistemler bulma çabasıdır ve bunu analitik sistemler üzerinden yürütmektedir. Fichte için köken araştırması insan zihni ile ilgilidir. "İnsan zihnini bütünüyle ele alıp gözden geçirerek, insandaki kökensel sistemin uygun bir sunumu olacak olan bilimsel bir sistemin üzerinde yükselebileceği bir temeli atmış olduk" (Kılıçaslan ve Ateşoğlu 2006: 55). Buradan da anlaşılacağı üzere felsefe Ben üzerine araştırma ve bu Ben üzerine yapılacak bir sistemin temelini araştırıldığı ya da kurulduğu bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fichte felsefesinde *Düzen ve Uyum* Ben'in kurduğu ve Ben'in üzerine kurulduğu bir şeydir. "Formu olmayan, ölü maddeye ilk kez düzen ve uyum getiren Ben'dir." Ben'in evren üzerinde ve aslında varlık üzerindeki etkisini bildirdiği bu cümleden yola çıkarak Fichte Ben'e dair en önemli kanaatini sunmuş bulunmaktadır aslında. Çünkü eğer evrende bir düzen ve uyum var ise bunun kaynağı Ben'dir ve aslında var olan dediğimiz şey eğer gerçekten varsa bunun yine kaynağı Ben'dir. "*Düzenlilik*, yalnızca insandan kaynaklanır, onu sarar ve onun görebildiği yere kadar alabildiğine uzanır. Öyle ki, gözlemlerinin alanını genişlettikçe de, düzen ve uyumun alanı daha bir genişlemiş olur. İnsan gözlemi sonsuz çokluktaki farklı şeylerin her birini yerli yerine oturtur; böylece hiç biri diğerini yerinden etmez" (Kılıçaslan ve Ateşoğlu 2006: 55).

Evrendeki düzenliliği sağlayan insan aslında sonsuz sayıda bir varlık âlemi olduğu görmektedir. Ancak bu sonsuzluk bir kaos yaratmamaktadır. Çünkü bu düzenliliği sağlayan insan görüşü her bir tek tek şeyi öyle bir yerine oturtmuştur ki hiçbir şey bir diğerinin etki alanına giremez. Aynı zamanda buradan yola çıkarak bunu da söyleyebiliriz ki ben hem bir düzen hem de bir uyumdur.

Fichte felsefesinin temelini oluşturan Ben'e dair düşüncelerini 1794 yılında yayımladığı "Genel Bilim Öğretisinin Temeli" adlı eserinde aktarmıştır. Fichte'nin derslerinin yayımlandığı kitabın giriş bölümünde Fichte'nin felsefeye katkısını tam olarak karşılayan kelimenin (Wissenschaftslehre) Bilim Öğretisi olduğu bildirilmektedir (Fichte 2005: 1). Ben, genel olarak düşünmedir yani refleksiyondur. Ona göre "deneysel "Ben"; görünen dünya gibi düşünsel "Ben"le deneysel "Ben" in kurgusal bilincinin tasavvurudur" (Aytaç 2011: 66). "Pratik ben" ile "teorik Ben" yani "düşünsel Ben"le "deneysel Ben" arasında ayırım yapan Fichte, bunlar arasındaki ilişkinin kurgusal bir bilinçlilik hali olduğunu savunmaktadır. Ona göre "mutlak Ben" zihnin halleridir. Bu da kendini gerçekleştirme için yani kuvve halindeki şeylerin imkânlarını gerçekleştirmek için yani fiil haline getirmek için kendini bilinçte yani "Ben olmayan" dünyaya ve bireysel bilince "Ben"e ayırmaktadır. Aslında Ben olmayan dünya ile Ben bireysel bilinç bir olduklarından mutlak bendirler. Doğa

yani Ben olmayan ile kişisel bilinç yani Ben bütün gerçekliği içine alır ve “mutlak Ben” ya da “mutlak varlık” olarak karşımıza çıkmaktadır (Aytaç 2011: 66).

Fichte için mutlak olarak var olan tek bir şey vardır o da Tanrı’dır. “Mutlak olarak kendi tarafından ve kendi yoluyla olan tek bir [şey] vardır, yani Tanrı; ve Tanrı, bu şekilde dile getirdiğimiz ölü bir kavramdan ibaret değil, bilakis, kendinde saf yaşamdır” (Kılıçaslan ve Ateşoğlu 2006: 262). Kendi kendisini var eden ve başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan mutlak olarak var olan Tanrı yaşamın kendisi olarak karşımıza çıkmaktadır. “Mutlak birlik doğru ve tek olan şeydir değişmez” (Fichte 2005: 24). Mutlak olan bir varlık olarak hiçbir şey tarafından belirlenemez ve aynı zamanda dönüşmez ve değişmez. Buradan yola çıkarak diye biliriz ki; O’nun kendisinde ne de kendisinin dışında hiçbir başka varlık meydana getirmesi söz konusu değildir. Çünkü O’nun varlığı tüm mümkün varlıkların var olmalarını içermektedir. “Varlığı; tüm kendi varlığını ve tüm olanaklı varoluşu içerir” (Kılıçaslan ve Ateşoğlu 2006: 262).

Felsefesinin temellerini Mutlak Ben’le bağlantı kurarak atan Fichte’ye göre Ben kavramı düşünce sisteminin merkezinde yer almalıdır. Nasıl bir yapıya sahip olursa olsun Ben eyleme öncelik veren bir yapıda sahip olmalıdır. Eylem merkezli yapıda varlığını bir şekilde Ben’den alan diğer nesnelere yani kesret âlemi ya da çokluk âlemi denilen şeyler bu Ben’in eylemlerinin etrafında diyalektik bir süreçle gelişmektedirler. “Benin batın bir yanı olmakla birlikte aynı zamanda algısal bir boyutu olan görünen/zahir bir boyutu da vardır. Fichte de Mutlak Ben batında da zahirde de eylem önceliklidir ve eylem merkezlidir. Diğer nesnelere bu merkezin etrafında dönerler. Söz konusu bu dönme, gelişigüzel değil, diyalektik bir süreç ile birlikte gelişerek gerçekleşir” (Özgen 2015: 199).

Sıradan bilinç yani empirik bilinç ile arı, saf bilinç arasında ayrım yapan Fichte sıradan bilinçte Ben’in karşıtlıklar içinde olduğunu ve bu karşıtlığı açıklamanın da felsefeye düşüğünü dile getirmektedir. Bu karşıtlığı açıklamak demek, görünen nesnelere başka bir şeye koşullu olarak bağlı olduğunu belirtmek demektir. Empirik bilinç saf bilinçte tamamen temellendirilmektedir ancak sıradan bilinç saf bilinç yoluyla kullanılmamaktadır (Kılıçaslan ve Ateşoğlu 2006: 428).

Fichte’nin felsefi düşüncesinde Ben kavramı ahlak öğretisi için de temel oluşturmaktadır. Ona göre pratik bir alan olan ahlak tamamen Ben’in eylemlerinden oluşmaktadır. Daha doğru bir söylemle Ben kendini pratikte gösterebilmektedir. Ben kendisine verilen pratik aklın görevi olan bir eylem fikrini ön plana çıkarmaktadır. Ona göre bu görevi oluşturacağı alan doğadır. Doğa ve içeriği olan insan hiçbir anlam taşımaz. Doğanın tek anlamı pratik aklın görevlerinin yerine getireceği bir alan olmasıdır.

Fichte’nin Ben’i merkezinde olan ahlak felsefesinin temel ilkesi “Ben’in kendi varlığının farkına varması ve kendini gerçekleştirmesidir” (Topakkaya 2011a: 18).

Kendi varlığının farkında olan Ben eyleme dönüşmüş bir pratik aklın tezahürüdür. Ben'in kendini gerçekleştirme onun istediğini özgür bir şekilde yapabilmesi anlamına gelmektedir. Çünkü Fichte'ye göre Ben'de asıl olan "her defasında kendi isteklerini gerçekleştirmesidir" (Topakkaya 2011a: 18). Tüm bunlardan yola çıkarak Fichte'nin ahlak felsefesinin temelinde "Ben" kavramı yer almaktadır.

Ahlak felsefesinin üzerine temellendirildiği "Ben" kavramı Fichte'nin bilgi felsefesinin de temelini oluşturmaktadır. Duyan, düşünen varlık olan Ben nasıl olurda Ben'in tam karşıtı olan maddesel dünyayı bilebilir? Bu soru Fichte'nin bilgi felsefesinin temel problemidir. Diyalektik bir süreçle bu soruya cevap vermek isteyen Fichte'ye göre biz bir nesneyi nasıl biliyoruz? Burada üç aşamalı bir sistem vardır.

Öncelikle bileceğimiz nesneye bakar onu tanımlarız ancak bu tanımlama ile nesne bilinmiş olmaz. İkinci adımda o nesnenin öteki nesnelere ayrılması gerekmektedir. Bu aşamada da hala nesne tam olarak bilinmez. Üçüncü adımda onu bir kavram altında toplamak gerekir. Böylece üç adımda bilme işlemi gerçekleşmiş olur.

Birinci adım, saptama a a' dır şeklinde izah edilmektedir. Altın altındır demektir. İkinci adım a, a olmayan değildir yani altın bakır değildir diyerek ayırma işlemi gerçekleşiyor. Üçüncü adımda kavram altında toplama söz konusudur. Mesela altın altındır birinci adım, altın bakır değildir ikinci adım. Altın madendir ve belli başlı özelliklerinden dolayı diğer madenlerden ayrılır üçüncü adım. Bir düşüncenin kendi içinde ya da başka bir düşünce ile tutarlı olup olmadığı, aklın ilkelerine dayanılarak oluşturulan belirli akıl yürütmeler doğrultusunda tespit edilmektedirler. Bu akıl yürütmeler özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü hâlin olanaksızlığı gibi ilkelere dayanmaktadır. Bu ilkeler sembolik mantık açısından şu şekilde ifade edilmektedir: "p → p", "¬(p ∧ ¬p)" ve "p ∨ ¬p" (Osman 2016: 151-157; Osman 2015: 19-84; Osman 2014a: 40-45; Osman 2014b: 14-54). Bu düşünce sistemi kendisinden sonraki düşünceleri önemli ölçüde etkilemiş bir diyalektik sistemdir. Her bilgi diyalektik bir nitelik taşıyan karşıtlıkları aşarak ilerleyen bir sistemin ürünüdür. Tez antitez sentez bağlamında düşünülmektedir.

Fichte'nin bilgi teorisinde ben bilinci de aynı diyalektik süreçten geçer. Ben, Ben'in bilincine ancak doğa sayesinde ulaşabilir. Çünkü Ben, Ben'i ayırt edebileceği bir Ben olmayana ihtiyaç duyar bu manada düşünüldüğünde Ben eğer varsa onun karşıtı olan bir doğa da olmak zorundadır. Doğayı bilmekle biz kendimizi de bilme yoluna girmiş oluruz. Doğa bilgisi kendimizi bilmenin bir aracıdır.

Fichte için kavramlarımız da aynı sürece tabi olarak değerlendirilmelidir. Kavramlarımız bizim toplumsal yanımızı göstermektedir. "Kavramlarımızın her biri benim bilincimde bir sonraki başarılı olanını belirler. Bireyselliğin belirli bir şekilde katlanmasıyla bir topluluk belirlenir ve bunun daha sonraki sonuçları sadece

benimle değil, aynı zamanda benimle topluma girmiş olan bireye de bağlıdır” (Fichte 1889: 72).

Bilgi teorisinin temelinde olduğu gibi tarih teorisinin temelinde de “Ben” olan Fichte’nin “Ben”e dair tarih algısı iki döneme ayrılmaktadır. Birinci dönemi özgürlüğün farkında olan “Ben”in çağı ve özgürlüğün farkında olmayan “Ben”in çağıdır. “Dünya üzerindeki insanın yaşamı kendisini iki ilkesel devre ya da çağa böler: içinde türün akla uygun bir şekilde özgürlük ile ilişkilerini henüz düzenlemiş olmaksızın var olduğu ve yaşadığı çağ ile bu gönüllü ve akla uygun düzenlemenin meydana geldiği diğer çağ” (Özlem ve Ateşoğlu 2014: 106).

Fichte’nin bilgi teorisinde bilmek eylemin öncülü değil aksine sonucudur. Çünkü biz ona göre eylediğimiz için bilmekteyiz. Nerden biliyoruz sorusuna Fichte çünkü eyliyoruz cevabını vermektedir. Bilen eyleyen bir varlık değildir, insan Fichte’ye göre eyleyen ve bilendir. İnsan bilmek ister ancak bilmenin temeli eylemektir. İnsanın kendi kendisinin tanımasını da eyleme bağlayan Fichte’ye göre eylemlerde bulunmak asıl ödevdir. Kendini bilmek son amaç olmaması gerekmektedir. Asıl olan eylemde bulunmaktır. “İnsan bu dünyada özünün özgürlük olduğunu bilmek için bulunmaz aksine özgürlüğünü özünün gerçekleştirmek için bulunmaktadır” (Akarsu 1994: 60). Bir eylem filozofu olarak karşımıza çıkan Fichte pratik olanı her türlü teorik olarak kabul edilmiş hakikatten daha üstün görmektedir.

Fichte’ye göre bilmek nasıl üç adımdan oluşuyorsa eylemlerimizde üç adımdan oluşmaktadır. Biz iç özümüzü de bir takım basamaklardan geçerek oluşturabiliriz. Birinci basamak içgüdülerle yönetilen bir varlık olarak yaptıklarımızdır. Burada iştah ön planda, haz alma duygusu ön plandadır. Haz alındığında oluşan duygu mutluluktur. Mutlulukta bir haz olarak karşımıza çıkmaktadır. Haz her an değişebilen bir şeydir ve doğada karşımıza çıkan şeyler mutluluk, haz ve iştah için birer araçtır. Bu basamakta önemli olan tek şey haz alma duygusudur.

İkinci basamak iştahtan güçlülük idesine geçiştir. Bu aşamada birey güçlülük istenci ile hareket eder. İnsanın varmak isteği tek amaç güçlülüktür. Burada hareketlerini düzenleyen şey egemen olma içgüdüsüdür. Bu bireyin özgürlük algısı çevresine egemen olmasına bağlıdır bu birey çevresini kendi egemenliği altına aldığı mutlu olacağını zanneder. İkinci basamakta insan birinci basamaktan nispeten daha ileri olmasına rağmen hala köledir ama birinci basamaktan nispeten daha ileridedir. Çünkü o, ikinci basamakta güç elde edebilmek için iştah uyandıran şeylerden uzaklaşabilmektedir. Güçlülük istencinde olan insan anlık iştah duygularından uzaklaşabilmektedir.

Üçüncü basamak güçlülük içgüdüsüne egemen olma durumunda ortaya çıkmaktadır. Gerçek olan insan bu durumda meydana gelmektedir. Yani insan kendi güçlülüğüne bir sınır çizebildiği zaman özgür bir varlık olmaktadır. Bu durumda

güçlülük istencinin yanında özgürlük istenci ortaya çıkmaktadır. Kendinde ve başkalarındaki insanlığı gerçekten sayma bilinci güçlülük istencinin yerine geçmiş olmaktadır. Başkalarının özgürlüğü olabilecek kişiler olarak düşünüldüğünde o zaman gerçek ve hakiki özgürlük yakalanmış olacaktır. Fichte'ye göre insan başkalarının hak ve özgürlükleri karşısında kendi mutluluk ve egemenlik isteklerini kendi gönlü, kendi isteği ile özgür olarak sınırlamayı bilecektir.

Fichte'ye göre madde zaman ve mekânda bilinebilir bir şeydir. Zaman ve mekân bilincimizin formlarıdır. Şimdi burada bir mekânda ve bir zamanda olan bir nesne olmasaydı mekân denilen şey de olmayacaktı ve şimdi olmasaydı bir zamanda olmayacaktı bunun yanında bakan bir ben de olmayacaktı. Maddenin sertliği meselesinde de aynı şey geçerlidir. Mesela maddeye dokunduğumuzda maddenin sert olması kendisine dokunan ele maddenin sertliğini göstermesi demektir. Dokunan bir ben olmasaydı maddenin sertliği de olmayacaktı. Maddenin olması için daha önce duyularımızın olması gerekmektedir. Algılarımızı ortadan kaldırırsak maddeyi de ortadan kaldırmış oluruz ve yine maddeyi ortadan kaldırırsak duyularımızı da ortadan kaldırmış oluruz. Maddenin *var olması için daha önce bir bilincin olması gerekmektedir. Fichte bu görüşlerinden dolayı idealizmi seçmiştir. Bunun yanında idealizmi özgürlük kavramına verdiği önemden dolayı da idealizmi benimsemiştir. Katı bir nedensellik yasasının geçerli olduğu bir dünya içinde insan özgür bir varlık olarak yaşayamaz. Ancak özgürlük isteyen insan idealist olmak zorundandır.*

Sonuç

Fichte felsefesinde Ben kavramına genel hatlarıyla bakıldığında, görülmektedir ki ben aslında hak ve mutlak ben yani ideal ben hakkında düşünme sistemi oluşturmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde mutlak hakkında düşünülen Hak ya da Ben, evrende var olanların varlık nedeni ve hatta varlığın bütünü kapsamaktadır.

Fichte felsefesi bir tür pratik felsefe olması hasebiyle değerlendirildiğinde pratikten yani eylemden yola çıkarak ideale ulaşma söz konusu olmaktadır. Fakat her ne kadar pratik olandan yola çıkılsa da bir tür materyalizm ya da emprizme götürmeyen düşünce sistemi ideal olan Ben hakkında akli temellendirmelerle felsefi doktrin üretmektedir.

Fichte'nin Ben felsefesinin de temellendirme noktası olan Kant'tan yola çıkan Alman filozoflarının bir tür akım oluşturdukları aşikârdır. Bu noktada kendilerini Alman idealistleri olarak tanıdığımız Fichte, Schelling ve Hegel hakkında genel bir değerlendirme sunduğumuz makalemizde göz ardı edemediğimiz en önemli husus bu sistemin başlatıcısı olarak Kant'ın özgürlük ve ahlak yasası olduğu noktasıdır. Bu bağlamda düşünüldüğünde sırf kendisi için istenen "iyi isteme" fikri bir ilke oluşturmaktadır ve bu ilke tüm ahlakın ve felsefe sisteminin çıkış noktası

olacaktır. Daha sonra akılla oluşturulan bir evren fikri ile ve ilke hakkında kendilerinin eksik gördükleri yeri tamamlamaya çalışan adı zikredilen diğer filozoflar gündeme gelecektir.

Kendisinden sonraki özellikle Alman idealistleri etkileyen Spinoza'nın katı belirlenimciliği Fichte'de ters yüz edilirken Schelling'te kendisine yaklaşılabilir bir görüş olarak kabul edildiği görülmektedir. Ancak bu bir özgürlük nedeni olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

- AKARSU, Bedia (1994). *Çağdaş Felsefe (Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları)*, İstanbul: İnkılap Yayınları.
- AYTAÇ, Gürsel (2011). *Klasik Alman Dil Felsefesi Metinleri*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- BAYRAKTAR, Mehmet (2000). "Çağdaş Bir İbn Rüşdçülük: Alman İdealizmi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 41, Sy. 1, ss. 21-27.
- BEKTAŞ, Oya Esra (2013). "İdealizmin Ötesinde Yeni Bir Schelling İmgesi", *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sy. 20, ss. 79-92.
- CEVİZCİ, Ahmet (2007). *On Yedinci Yüzyıl Felsefesi Tarihi*, Bursa: Asa Yayınları.
- CEVİZCİ, Ahmet (2014). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Say Yayınları.
- CEVİZCİ, Ahmet (2017a). *Aydınlanma Felsefesi*, İstanbul: Say Yayınları.
- CEVİZCİ, A. (2017b). *Büyük Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.
- COPLESTON, Frederick (1990). *Felsefe Tarihi: Çağdaş Felsefe Fichte'den Nietzsche'ye*, C. 7, İstanbul: İdea Yayınları.
- DOĞAN, Mehmet (1994). *Temel Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Bahar Yayınlar.
- EYUBOĞLU, İsmet Zeki (2017). *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları.
- FICHTE, Johann Gottlieb (1889). *The Science of Rights*, London: Trünber Co.
- FICHTE, Johann Gottlieb (2005). *The Science of Knowing*, New York: State University Of New York Press.
- GÜÇLÜ, Abdülbaki -UZUN, Emre -YOLSAL, Ümit Hüsrev -UZUN, Serkan (2003). *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim Ve Sanat Yayınları.
- İPLİKÇİ, Mehmet Hanifi, ve Alper, Macit. (2017). *Tarih Felsefesi*, Ankara: Pegem Akademi.
- KILIÇASLAN, Eyüb Ali -ATEŞOĞLU, Güçlü (2006). *Alman İdealizmi I: Fichte*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- OSMAN, Fikret (2014a). "Esrâr-ı Cinâyât ve Mantık: Türkçedeki İlk Polisiye Romanda Yer Alan Bazı Akıl Yürütmeler Üzerine", *Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sy. 23, ss. 39-47.
- OSMAN, Fikret (2014b). *Modern Mantığa Giriş -I: İki Değerli Mantık*, Ankara: Sentez Yayıncılık.
- OSMAN, Fikret (2015). *Modern Mantık Açısından Teolojik Çıkarımlar*, Ankara: Elis Yayınları.

- OSMAN, Fikret (2016). "Agatha Christie'nin Bazı Polisiye Romanlarındaki Akıl Yürütmeler Üzerine", *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sy. 12, ss. 149-158.
- ÖZGEN, Kasım (2015). "Ben Felsefesi Yahut Hak Felsefesi", *Beytülhikme: Uluslararası Felsefe Dergisi*, C. 5, Sy. 2, ss. 190-211.
- ÖZLEM, Doğan - ATEŞOĞLU, Güçlü (2014). *Tarih Felsefesi: Seçme Metinler*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- TOPAKKAYA, Arslan (2011a). *Fichte*, İstanbul: Say Yayınları.
- TOPAKKAYA, Arslan (2011b). "Alman İdealizminde Akıl", *Felsefe Dünyası*, Sy. 53, ss. 28-40.